

هرمنوتیک و رابطه آن با تعدّد قرائت در قرآن

مؤلف: محمد شیخی

■ با مقدمه:

دکتر مرضیه اخلاقی

دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی

سرشناسه	: شیخی، محمد، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: هرمنوتیک و رابطه آن با تعدد قرائت در قرآن / مولف محمد شیخی؛ با مقدمه مرضیه اخلاقی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات حکمت و عرفان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۸ ص.
شابک	: 978-600-8323-35-8 ریال: ۱۸۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۲۵] - ۲۲۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: هرمنوتیک
موضوع	: Hermeneutics
موضوع	: قرآن -- قرائت -- اختلاف
موضوع	: Qur'an -- Readings -- *Differences
موضوع	: تأویل
موضوع	: Hermeneutics-- Religious aspects -- Islam
شناسه افزود	: اخلاقی، مرضیه، مقدمه نویس
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۴۹۵۴ /ش BD۲۴۱
رده بندی دیویی	: ۱۸۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۳۳۰۱۱

نام کتاب: هرمنوتیک و رابطه آن با تعدد قرائت در قرآن

مؤلف: محمد شیخی

ناشر: حکمت و عرفان

شمارگان: ۳۰۰ نس

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

چاپ و صحافی: مولانا

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۲۳-۳۵-۸

انتشارات حکمت و عرفان

مرکز پخش: تهران، خیابان شهید مصطفی خمینی، کوچه شهید افشار، پلاک ۷

تلفن: ۰۹۱۲۱۴۳۳۶۶۷ و ۳۳۵۵۸۰۶۸

کلیه حقوق این اثر برای مؤلف محفوظ است.

فهرست عناوین

۱۱.....	تقدیر و تشکر.....
۱۲.....	تقدیم به.....
۱۳.....	چکیده.....
۱۷.....	فصل ۱: طرح تحقیق.....
۱۸.....	مقدمه.....
۲۳.....	تعریف واژه‌ها و اصطلاحات.....
۲۳.....	«هرمنوتیک» در لغت و اصطلاح.....
۲۴.....	سه وجه معنایی هرمنوتیکس.....
۲۸.....	هرمنوتیک در اصطلاح.....
۲۹.....	شنس تعریف جدید از علم هرمنوتیک.....
۳۵.....	اهمیت و ضرورت بحث.....
۳۶.....	پیشینه.....
۳۶.....	اهداف.....
۳۷.....	روش.....
۳۷.....	محدودیت‌ها.....
۳۹.....	فصل ۲: یافته‌های تحقیق.....
۴۰.....	بخش اول: بررسی هرمنوتیک و رابطه آن با نظریات و روش‌های مختلف.....
۴۰.....	الف. سیر تاریخی هرمنوتیک یا انواع هرمنوتیک در گذر زمان.....
۴۰.....	۱. هرمنوتیک کلاسیک (سستی).....
۴۱.....	۲. هرمنوتیک رمانتیک (تخیلی).....
۴۱.....	هرمنوتیک فلسفی.....
۴۵.....	ب. هرمنوتیک از دیدگاه متفکران.....
۴۵.....	الف: متفکران غربی.....

۴۶	متقدمین هرمنوتیک (آست وولف)
۴۶	هرمنوتیک اشالیر ماخر
۴۸	هرمنوتیک آگوست بک
۴۸	هرمنوتیک هرمنوتیک دیلتای
۴۹	هرمنوتیک هرمنوتیک هایدگر
۵۲	هرمنوتیک پل ریکور
۵۲	هرمنوتیک نیچه
۵۳	هرمنوتیک دریدا (۲۰۰۴ - ۱۹۳۰ م)
۵۴	هرمنوتیک گادامر
۵۶	تاریخچه هرمنوتیک در اسلام
۵۸	هرمنوتیک والقاء اختلاف بین مذاهب
۵۹	الف. د. داشت مخالف از هرمنوتیک
۵۹	ب. لایا مخالفین هرمنوتیک (عینی گرایان)
۶۱	ج. نظریه اعتدال
۶۲	عدم پذیرش هرمنوتیک بدید در اسلام
۶۲	مفسرین و شرایط تفسیر صحیح
۶۵	هرمنوتیک از دیدگاه حکما و علمای اسلامی
۶۵	۱. محمد مجتهد ناستری
۶۷	۲. دکتر نصر حامد ابوزید
۶۹	۳. دکتر عبدالکریم سروش
۶۹	زمینه پیدایش هرمنوتیک جدید در کلیسا
۷۰	عوامل طرح نظریه هرمنوتیک در کتاب مقدس
۷۰	۱. اصول سطحی و ابهام لفظی
۷۱	۲. واسطه‌ای یا گزارشی بودن متون دینی مسیحیت
۷۱	۳. تضاد کتاب مقدس با علوم جدید
۷۳	اهداف طرح نظریه جدید تفسیر متون (هرمنوتیک)
۷۳	الف. حل مشکل غیر عقلانی بودن اصول مسیحیت
۷۳	ب. حل مشکل مخالفت کتاب مقدس با علوم جدید
۷۴	ج. اصلاحات در احکام غیر عقلانی مسیحیت
۷۵	هرمنوتیک متون دینی اسلام و شرایط آن
۷۶	وجه تمایز متون مقدس در مسیحیت و اسلام
۷۶	الف. عقلایی بودن اصول و مسائل دین اسلام
۷۶	ب. وجود قرآن و سنت به عنوان منابع اصول و فروع معارف دینی
۷۷	ج. جامعیت متون دینی اسلام
۷۸	هرمنوتیک در ایران
۷۹	تفسیر، تأویل، هرمنوتیک
۷۹	امکان فهم قرآن
۸۲	امکان فهم، فهم کامل، فهم عمومی

۸۳.....	بیش فرضیه‌های تفسیر قرآن.....
۸۴.....	قالب و قواعد تفسیر.....
۸۴.....	تفسیر در لغت و اصطلاح.....
۸۶.....	ضرورت تفسیر.....
۸۷.....	هدف و غایت تفسیر.....
۸۸.....	تأویل در لفظ و اصطلاح.....
۸۸.....	موارد استعمال تأویل در قرآن.....
۸۹.....	دیدگاه‌های مختلف در معنای تأویل.....
۹۱.....	اصحاب تأویل.....
۹۳.....	وجه تمایز و تشابه تفسیر، تأویل و هرمنوتیک.....
۹۴.....	تجربه دینی، هرمنوتیک.....
۹۴.....	تجربه.....
۹۴.....	الف. تجربه در فرهنگ غرب.....
۹۵.....	تجربه دینی.....
۹۶.....	ب. نظرات مخالف در رابطه با تجربه دینی.....
۹۶.....	ج. پیشینه تجربه دینی.....
۹۷.....	د. بررسی زمینه‌های تاریخی تجربه دینی.....
۱۰۰.....	عذری بدتر از گناه جهت نجات دین.....
۱۰۲.....	دلایل عدم پذیرش تجربه دین به عنوان گمراهی دین.....
۱۰۲.....	الف. تجربه دینی و عدم ارزش معرفتی.....
۱۰۳.....	ب. عبث بودن ارسال رسل و انزال کتب.....
۱۰۴.....	ج. بی‌توجهی به حقیقت وحی.....
۱۰۶.....	د. متفاوت بودن سبک کلام خدا با پیامبر ﷺ.....
۱۰۶.....	خاستگاه تجربه دینی در ایران.....
۱۰۸.....	تجربه دینی از دیدگاه آقای شبستری.....
۱۱۰.....	وجه تشابه و تمایز هرمنوتیک با تجربه دینی.....
۱۱۱.....	هرمنوتیک و تفسیر رمزی.....
۱۱۱.....	تفسیر رمزی، خود تراوشی یا راهی به حقیقتی فرای متن.....
۱۱۴.....	دیدگاه مذهب باطنیه.....
۱۱۶.....	از ابن عربی تا گادامر.....
۱۱۶.....	وجه تشابه و تمایز.....
۱۱۷.....	هرمنوتیک یا تفسیر به رأی.....
۱۱۸.....	تعارض بین عقل و شرع.....
۱۱۹.....	تفسیر به رأی و هرمنوتیک فلسفی.....
۱۱۹.....	نکوهش اهل رأی در نهج البلاغه.....
۱۲۳.....	علل نکوهش اهل رأی در نهج البلاغه.....
۱۲۴.....	تفسیر اجتهادی و هرمنوتیک.....
۱۲۴.....	الف. تفسیر اجتهادی یا عقلی.....

۱۲۵	 مشخصات تفسیر اجتهادی
۱۲۶	 دلایل اثبات و تأیید تفسیر اجتهادی
۱۳۰	 وجه تمایز تفسیر عقلی و تفسیر به رأی
۱۳۱	 شرایط تفسیر عقلی
۱۳۲	 وجه تشابه و تمایز تفسیر اجتهادی با هرمنوتیک مدرن
۱۳۳	 هرمنوتیک، رد یا اثبات
۱۳۵	 نتیجه
۱۳۷	بخش دوم: بررسی تعدّد قرائت و چگونگی ارتباط آن با هرمنوتیک
۱۳۷	 هرمنوتیک فلسفی و تعدّد قرائت‌ها از دین
۱۴۰	 نقد و بررسی نظریات جدید درباره معنا
۱۴۱	 هرمنوتیک، بخشی از علل تکثر
۱۴۳	 تمایز تلافی تفاسیر با هرمنوتیک فلسفی
۱۴۵	 الف. دلایل تعدّد قرائت از دین
۱۴۶	 ب. دلایل تکثر تفسیرهای متون دینی
۱۴۹	 ج. پیشینه تاریخی این نظریات در جامعه ایران
۱۵۰	 د. عوامل تاریخی، نظریاتی غربی در جوامع اسلامی
۱۵۱	 پذیرش تعدّد قرائت
۱۵۲	 نتایج و پیامدهای این نظر تعدّد قرائت‌ها از دین
۱۵۹	 نتیجه
۱۶۰	 سهم مفسر در فهم متن
۱۶۱	 انواع و اقسام پیش‌فرض‌های تفسیر متن دینی
۱۶۲	 علل اختلاف در فهم متون
۱۶۵	 زبان دین و تعدّد قرائت از دین
۱۶۶	 رمزگرایی در متون مقدس دینی
۱۶۸	 آرای برخی متفکران در مورد زبان دین
۱۶۹	 خلاصه نظریه رمزی بودن زبان دین
۱۷۰	 دلایل طرح نظریه رمزی بودن زبان دین
۱۷۱	 نقادی بر نظریه رمزی بودن زبان دین
۱۷۳	 عدم تأثیر نظریه رمزی بودن زبان دین در قرآن
۱۷۵	 قرآن و زبان رمز
۱۷۵	 دلایل استفاده از زبان رمز
۱۷۸	 چگونگی زبان قرآن
۱۷۹	 اهمیت ویژه بعد احساسی در گزاره‌های دینی
۱۸۰	 رابطه تعدّد و رمزگرایی
۱۸۱	 پذیرش معانی طولی یارتبتی
۱۸۲	 تعدّد قرائت و نظریه تحول فهم دینی
۱۸۴	 علت تحول فهم دینی
۱۹۱	 رابطه تحول فهم‌ها بر تعدّد فهم‌ها

نگاهی ابزاری به دین.....	۱۹۳
گریزی عقلانی جهت تبرئه تحول فهم دینی.....	۱۹۴
وجه تمایز و تکرر فتاوی با تکرر قرائت‌های دینی.....	۱۹۵
دلایل تکرر فتاوا.....	۱۹۸
معیار ارجحیت قرائتی بر قرائت دیگر.....	۱۹۸
ملاک‌های قرائت ارجح.....	۲۰۱
تعدد قرائت در صدر اسلام.....	۲۰۱
بخش سوم: بررسی رابطه هرمنوتیک با تعدد قرائت در قرآن.....	۲۰۶
رابطه هرمنوتیک و تعدد قرائات در آیات متشابه.....	۲۰۶
آگاهی‌های مورد نیاز جهت تفسیر.....	۲۰۶
محکم و دشابه در قرآن.....	۲۰۷
نسبی بین تشابه آیات متشابه.....	۲۰۸
حکمت و احکام آیات متشابه در قرآن.....	۲۰۹
راسخین در علم و تشابهات.....	۲۱۲
انواع تشابهات.....	۲۱۳
ظاهر و باطن قرآن.....	۲۱۵
معانی باطنی آیات.....	۲۱۶
علت دویطون بودن قرآن.....	۲۱۷
تأثیر پیش فرض‌ها در تفسیر آیات متشابه.....	۲۱۷
فصل ۳: نتیجه‌گیری.....	۲۲۳
منابع.....	۲۲۷

چکیده

پژوهش پیش رو تحت عنوان «هرمنوتیک و رابطه آن با تعدّد قرائت از منظر قرآن»، با هدف تبیین مسأله هرمنوتیک ارتباط آن با تعدّد نظرات از منظر قرآن که متن مقدس مسلمانان است به روش تفسیری راآمد.

هرمنوتیک از ریشه هرمنه از نام هرس خدای پیام‌آور یونانیان گرفته شده است که به معنای علم تفسیر و تعبیر کتاب مقدس است. هرمنوتیک مفهومی وارداتی از تمدن غرب است که در نسبت با مکتب اسلام، می‌توان آن را با مباحثی همچون: تأویل، تفسیر به رأی و... مقایسه کرد.

در این کتاب به بررسی تعریف هرمنوتیک و مکاتب به گانه آن اعم از کلاسیک، رمانتیک و فلسفی و بیان نظرات مختلف برخی متفکران غربی و اسلامی برامون آن پرداخته شده است. آن‌چه که اهمیت موضوع را دوچندان نمود و مارا مجاب کرد، که به این موضوع بپردازیم، طرح قرابت هرمنوتیک با تعدّد قرائت در دین اسلام بود که می‌توانست بستر چالش‌ها و خاستگاه شبهات بسیاری شود. از مهمترین پیامدهای این قرابت، تکثرگرایی نسبی‌انگاری و آنارشیزم را می‌توان اشاره کرد.

با بررسی متون تاریخی تأثیر هرمنوتیک بر کلیسا را به وضوح می‌توان پی برد، که در این کتاب به برخی از آن‌ها اشاره شده است، چرا که حوزه دین بستر مناسبی برای پرورش چنین نظریاتی بود. اگرچه آموزه‌های اسلامی همچون محکامات قرآن از استحکام بالایی برخوردارند، لکن در متشابهات زمینه طرح چنین نظریات و شبهاتی فراهم است که در این تألیف به برخی از آن‌ها پرداخته شده است. مواردی چون تفسیر به رأی، تأویل، تفاسیر باطنی، رمزی و... بهترین مواضعی

بود که می‌توانست شرایط لازم جهت بیان هرمنوتیک را داشته باشند اما برخلاف نظر روشنفکرانی که به دنبال طرح این موضوع در اسلام بودند از موفقیت چندانی برخوردار نشد.

نظریه تعدد قرائت از متن که قرابت زیادی با هرمنوتیک دارد از پیامدهای نا مطلوبی برخوردار است. مواردی همچون سست شدن و از بین رفتن اساس یقین و ایمان دینی و حاکم شدن نسبی‌انگاری به جای آن، یا نفی وجود موازین، سنن ثابت، اصول و حقایق مطلق و ثابت ادیان و...

در این کتاب پس از تبیین بحث هرمنوتیک و برخی عوامل و پیامدهای آن و نسبت آن با مبحث تعدد و تکرر نظرات از دین، تلاش گردید از منظر قرآن نیز به این موضوع پرداخته شود.

برای فهم و تفسیر آیات قرآن که دارای ظاهرو باطن است و معارف نهفته در آن از درجات و مراتب برخوردار است، نیاز از بکارگیری، ابزار و لوازمی هستیم که فهم را برای ما مقدور سازد.

اختلاف در تفاسیر، تفاوت در برخورداری از این مقدمات، شرایط و ابزار و نیز چگونگی استفاده از آن‌ها در تفسیر می‌باشد. بیشتر آن ابزار و شرایط از نوع علمی است که لازم و مؤثر در فهم آیات است. پیش‌فهم‌ها و برداشت‌های مفسر از آیات قرآن نیز یکی از مهمترین لوازم است.

از منظر هرمنوتیک فلسفی هیچ بستری نیست که خالی از پیش‌ذهنیت باشد و تفسیری را که ارائه می‌دهد رنگ و بوی پیش‌فرض‌های او را نداشته باشد. پس نوعی نسبیت در همه‌ی تفاسیر به چشم می‌خورد، و از آن‌جا که معنای برای قضاوت بین آن‌ها وجود ندارد، نه می‌توان همه را رد کرد و نه پذیرفت، تا جایی که حقیقت متنی در الهای از ابهام فرو رفته و دست‌نیافتنی شود و بستری برای ظهور پلورالیسم و تکررگرایی نسبی‌انگاری گردد.

هر چند هرمنوتیک فلسفی مبتنی بر نگرشی تفسیری خود که از راه‌های مبنای پیش‌فرض‌های مفسر استوار می‌داند، در صدد اثبات نوعی نسبی‌گرایی است، اما در مقابل دیدگاهی مطرح است که علاوه بر پذیرفتن نقش پیش‌فرض‌ها، نسبی‌گرایی را بر نمی‌تابد. در این دیدگاه نقش پیش‌فرض‌ها صرفاً جنبه‌ی ابزاری و مقدمه‌ای دارد، به‌طوری که مفسر با طرح نظریات خود و عرضه آن‌ها بر متن پاسخ خود را از متن دریافت نموده و بدون دخل و تصرف ارائه می‌دهد، که علاوه بر استفاده از پیش‌ذهنیت‌ها، به دام نسبی‌انگاری نیز نمی‌افتد.

پس می‌توان گفت، نقش پیش فرض‌ها در تفاسیر اجتناب‌ناپذیر است لکن سهم آن‌ها در این مقوله صرفاً در حد مقدمه‌ای است برای پاسخ متن که نهایتاً منجر به تفسیری می‌شود که نشأت گرفته شده از قطب متن است.

البته با پذیرش نقش پیش فرض‌ها در تفسیر به تبع آن پذیرش تعدد نظرات را نیز خواهیم داشت که متفاوت از مباحث قبلی است، این‌جا تفاوت صرفاً در مقدمات است که با تنوع مقدمات نتایج متنوعی نیز حاصل می‌شود، برای مثال توصیف گل از نگاه شاعر، فیزیک‌دان، شیمی‌دان و ... ، با تفاوت در پیش فرض‌هایشان متفاوت است و نوعی تعدد نظرات و قرائت در عرض هر است. هیچ یک نظر دیگری نفی نمی‌کند و همه‌ی نظر‌ها در جایگاه خود و با قواعد و ملزومات خود حجت داشته و قابل اتکا هستند.

با همین نگاه اگر از مبحث هرمنوتیک را مورد بررسی قرار دهیم، تنها نوعی از هرمنوتیک مورد قبول است که تمایل مخدع نزدیک شدن به نظر مؤلف باشد و در فهم سخن مؤلف که در اینجا متن قرآن نازل است، بیش‌فهم‌های خود را به عنوان مقدمات عرضه نماید و هرآنچه که حاصل شد را به عنوان تفسیر نهایی بپذیرد.

پس در نهایت، آن بخشی از هرمنوتیک مورد پذیرش است که در گفتگوی با قرآن و در مواجهه با پیش فرض‌های مفسر تنها مسائل و آیات قرآن یا سخنانی آن‌ها باشند، سوای تحمیل نظر و دخل و تصرف مفسر، تنها در این صورت می‌توان گفت تفسیر حاصل تفسیری مطابق با آیات قرآن است. این تألیف با روش توصیفی - کتابخانه‌ای به برتری آئی و نظرات مختلف از لابه‌لای کتب و مقالات متعدد به قدر وسع مؤلف پرداخته است که البته مدعی پاسخ‌گویی به تمامی شبهات و تبیین کلیه نظرات در این موضوع را نداشته و در راستای طرح و اهمیت موضوع تلاش نموده است.